

Változó világ – változó identitás

Identitászavarok az integráció korában

Az identitás dinamikája – hasonlóság és különbözőség

Amikor az identitásról értekezünk az utóbbi években, főként az Európai Unióba való belépés után, leginkább a nemzeti önismerettel kapcsolatos kérdéskör merül fel. Érthető és természetes is, hiszen az integrációs folyamat, az országhatárok spiritualizálódása, az euró bevezetése, a nagyobb egységbe való tömörülés ténye szinte elfeledtetni véli velünk a „külföld” és az „idegen” fogalmakat, vagy legalábbis ezek a fogalmak fokozatosan átértékelődnek tudatunkban és a közhasználatban. (Megjegyzendő: szerencsére ez kevésbé vonatkozik az „otthon” és a „haza” fogalmunkra...) Mindez a nemzeti választóvonalak feloldódását is jelenti egy bizonyos szinten, mely magával hozta a turizmus fellendülését, az újkori munka utáni népvándorlás tényét, a jobb megélhetés keresését. Az átalakulások folyamatának felerősödése a közeledés és bizonyos keveredés előidézője lett, magával hozva egy új szabadságérzet megjelenését, amely egyértelműen a demokratizálódási átalakulások következménye. Azt vesszük azonban észre, hogy minél gyakoribb és sűrűbb a nemzeti különbségeket és szubjektív életkörülményeket összemosó együttműködés, továbbá a törvények közös betartásának igénye és gyakorlása, annál észrevehetőbben jelentkeznek egy ellenkező irányú törekvések és mozgások kontúrjai. Ezt a jelenséget még „reakciónak” is nevezhetnénk a kialakított európai közössel szemben, amely az egyénit, a sajátosat, és így a nemzetit hangsúlyozza. Ez az irány feléleszti az integráció által elszűrített értékeket, sajátos vonásokat, de színeket és ízeket is, amelyekbe felismerhetővé vált az uniformizálással szemben álló egyediség, eredetiség és egyúttal szépség. Ez korunk társadalmi viszonyainak ún. „kétarcúsága”, mely az integráció és a dezintegráció jegyében, egymás kölcsönös ráhatásában zajlik.

Az identitás fogalma teoretikus és gyakorlati szinten két paralel vizsgálódási módot feltételez: a hasonlóságot (vagy azonosságot) és a különbözőséget (vagy megkülönböztetettséget). Valójában ez adja az identitás dinamikáját, ami azt jelenti, hogy ez a fogalom nem lehet egy befejezettséget jelentő definíció, vagy determináltság. Jelentheti azt is, hogy az egyén és a társadalmi csoport identitása sem befejezett tény, hanem a történetiségtől, az élményektől, a környezettől

befolyásolt változó meghatározottság. Természetesen ez a tény nem zárja ki azt, hogy az identitásnak ne lehessen ún. esszencialista meghatározása és egyúttal ebből fakadó perspektívája. Miután az identitás magját nem lehet csupán egyetlen fogalommal, kategóriával meghatározni, a társadalom tagjai alcsoportokba tartoznak, tehát különböző típusúak lehetnek, amelyek az identitás szempontjából sajátosak. Közös identitásról szokás értekezni, ha a társadalmi csoportok típusai ugyanannak a sajátossági sornak és kategóriáknak felelnek meg (egyúttal különböznek is másoktól), amelyeket az egyénekre jellemző társadalmi reprezentáció kifejez.¹ A sajátosságok sora persze széles ívben különböző lehet, ezért lehet a nemiség, az etnicitás, a kisebbségi státusz, a különböző világnézeti és más orientáltság ... stb. mint tipikusan sajátos azonosító, és egyben megkülönböztető, tehát minősítő kategóriasor. Az utóbbi évtizedek során bebizonyosodott Közép-Európában is, hogy a demokratikus társadalmi berendezkedés egy adott fejlődési fokon hogyan és miként minősít és értékeli egy-egy konkrétan adott identitásformát (pl. a roma-problematikát vagy éppen az antiszemitizmust...).

Jelenünk társadalmi helyzetében nem csupán gazdasági válságról, hanem identitásválságról is szokás beszélni. Elsődleges kiváltó okként szociológiai jellegű tényeket szokás felsorolni, amelyek azt igyekeznek bizonyítani, hogy valójában nincs társadalmi mag vagy meghatározó centrális közeg, esetleg osztály, ami garanciát adhatna az identitás lényegének és tartalmának megőrzésére. Ehhez hozzájárulhatnak a globalizáció hatásai és az új identitásformák kialakulása is. Megítélésünk szerint azonban ez a kérdés jóval összetettebb és az egyén számára többféle hatásértéket tartalmaz, amit mindig értelmezni szükséges a helyzet pontosabb felderítéséhez. Példának okáért a nemzetiidentitás-krízis kiváltásában azokból a nemzeti identitást érő sérelmekből kell kiindulni, amelyek kialakult (ezért féltett és őrzött) közösségi kötelekeket, jellemvonásokat, szokásokat és értékeket mosnak össze. A gyorsléptékű társadalmi fejlődés és mobilitás sérüléseket okozhat, mivel hagyományos emberi viszonylatokat, familiáris és lokális kapcsolatokat lazíthat fel és bonthat meg. Amire azt mondjuk továbbá, hogy a régi és az új összeütközése, komoly nemzetiidentitás-krízist válthat ki, mely további negatív változások forrása lehet. Az egyén számára szintén problémát jelenthet a többnyelvűség és multikulturalitás, mely esetenként kapcsolatban állhat az egyéni anyagi érdekkeltséggel, a kialakult versenyszellemmel és az érvényesülni akarással, melynek következtében létrejöhet a saját nyelv és saját kultúra feladása. Példák hosszú sorát tudnánk hozni ezekre az esetekre a határon túli kisebbségi közegből, ill. az emigráció élethelyzeteiből.

1 Lásd részletesebben a kiválasztott idézetek tükrében: az identitás latin eredetű szó, melynek jelentése: azonosság. Csepeli György szerint:

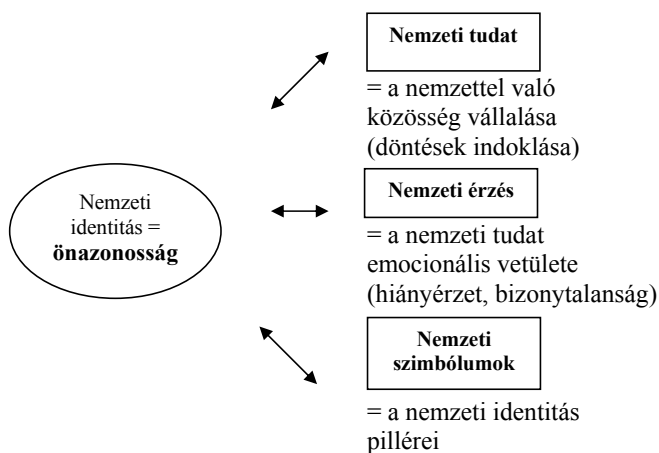
„Történelmi, társadalmi jelenségekre, s különösképpen az emberi feltételre alkalmazva identitásról csak metaforikus értelemben beszélhetünk.

Ugyanakkor az állandóság, az azonosság vélelme, a társadalmilag konstruált valóság nélkülözhetetlen alkotórésze, mely nélkül lehetetlenné válna az anticipáció és a cselekvés.

Az emberi világban az identitás a legjobb esetben is csak hipotézis, de abból a válfajból, amely nagy valószínűséggel beigazolja, kényszerítő módon beteljesíti önmagát.” (CSEPELI György, *Szociálpszichológia*, Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 78.) Az etnikai identitás a társadalom-lélektani kutatások eredményei alapján olyan csoportidentitásnak tekinthető, amely a más etnikumokkal való összehasonlítás folyamatában jön létre, és amely a többi csoportidentitással együtt képzí a társadalmi identitás egyik alkotórészét. A nemzeti identitás, a nemzeti érzés, a nemzettel való azonosulás és a hazaszeretet alapvetően minden emberre jellemző, de nem mindenkinél egyformán van jelen.

(Bővebben kifejtve: LÁZÁR Guy, *A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében*, in Terestyéni Tamás [szerk.], *Többség-kisebbség, Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó). Pataki Ferenc szerint: *„A nemzeti azonosságtudat szervesen alakuló, többretegű és a tudatosság különböző szintjein reflektált képződmény. Tartalmában mindig egybekapcsolódnak a politikai-állampolgári és a kulturális-történelmi mozzanatok.”* (PATAKI Ferenc, *Élettörténet és identitás*, Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 419.) stb., stb.

A nemzeti identitás problémáit okozhatja az iskolában folyó nevelés és oktatás egyoldalúsága, példának okáért a történelem oktatása során. A fiatalabb nemzedékben kialakult gondolkodási modell inkább a jövőbe tekint, mint a múltba. Az elhallgatás szintén a manipulálás eszköze lehet a történelem oktatásában, a múlt befekettítése, illetve a nemzeti jelképek lerombolása még ellenhatásokat is kiválthat a felkészületlen és tapasztalatlan fiatal nemzedékből. Az emberi jogok betartása a bátorítás erejével hathat a nemzeti identitás keresőire, az emberi jogok be nem tartása pedig egyesekben az alacsonyabbrendűség érzését szülheti. Hosszú évtizedek elhallgatása és tiltása után azt is észrevehetjük, hogy a vallásnak (a vallás újbóli szabad gyakorlásának következtében) újra szerep jut a nemzeti érzés ápolásában, mert a nemzeti érzés új változatai is többször vallási alapon bontakoznak ki. Talán nem túlzás, ha bizonyos megfigyelések eredményeként megállapítjuk, hogy talán nincs az Európai Unióban olyan országa, nemzete, amelyet a nemzeti identitás problémaköre olyan behatóan és kitartóan foglalkoztatna, mint a magyart. Mindez azért is van, mert a határon túli kisebbségi magyarság helyzete eddig nem rendeződött megnyugtató módon, s a magyar kisebbségek kulturális, nyelvi identitása ápolásának lehetőségei is különbözőek. A nemzeti identitás fogalmának belső tartalmi vonatkozásai mellett meg kell említenünk, hogy a **n e m z e t i t u d a t** és **n e m z e t i é r z é s** is szerves része a nemzeti identitás aktuális kérdéskörének, mivel ezek a fogalmak egy bizonyos szinten összekapcsolódnak és kölcsönösen kiegészítik egymást. Az összefüggésrend sémában szemlélve így értelmezhető:

A továbbiakban hivatkozhatnánk még tényezőkre, amelyek erősíthetik vagy éppen gyengíthetik az egyén és a közösség önazonosságát. Ez is azt bizonyítja, hogy az identitás metamorfózisának témája nemcsak időszerű, de rendkívül összetett jelenség és értelmezhető valóság is, mely része a nevelésnek és az oktatásnak, mivel ezen folyamatok alkalmával a nyelv és az irodalom tanulmányozása és kutatása során is az egyik központi és továbbgondolandó kérdéskört jelenti, mellyel mindennap találkozunk, szembesülünk és adekvát megoldások és feloldások keresésére kényszerít bennünket.

Identitás és integráció

A felerősödő integrációs folyamatok következményeként néhány évtizeddel ezelőtt a vizsgálódások elsősorban azokra a jelenségekre irányultak, amelyek a népek, népcsoportok

tok közötti eltéréseket, jellegzetességeket és különbözőségeket tekintették meghatározónak. Erre az attitűdre a kívülről való szemlélet felerősödése volt a jellemző. Jelenünkben viszont a dimenzionált, a belülről való látás és láttatás vizsgálatának és mód-szerének ideje jött el, s elsősorban az a kérdés foglalkoztatja a téma iránt érdeklődőket, hogy hogyan módosul, változik az egyén, egy csoport a saját közösségével, kultúrájával és minden meghatározójával. Ennélfogva az identitás kategóriájának előfordulása és alkalmazása rendkívül szerteágazó és a társadalmi, valamint politikai élet frazeológiájában a legkülönfélébb összefüggésben szerepel. Az is igaz azonban, hogy a mindennapi szóhasználatban legtöbbször a nemzeti hovatartozás és nemzeti öntudat kifejezéseként alkalmazzák.

A nyelv (anyanyelv), a kultúra és a származás az ún. etnikai identitás három fontos kérdésköre. Az eddigi kutatások tapasztalatai szerint ezek az összetevők – mint objektív meghatározó tényezők – az identitás megnyilvánulásának valós és konkrét elemei.

– A **nyelv (anyanyelv)** és a kultúra megnyilvánulásai értékrendbe állíthatók és az önazonosságra vonatkozó formai jellemző jegyei megállapíthatók.

– A **származás** – vagy „eredettudat” – vizsgálata során rendkívül fontos szerephez jut a szubjektív elemek sora, s ez befolyásolhatja az etnikai identitás értelmezését.

– Jellegénél fogva viszont az etnikai identitáson belül leginkább megfogalmazható és felismerhető a **kulturális identitás**.

Az egyén azonosulása csoportjával elsősorban a kulturális hagyomány elfogadásán és közvetítésén alapszik. Egy etnikai csoport, különösképpen pedig egy kisebbségi (nemzeti-ségi) közösség, elsősorban a hagyományaiban fejezi ki önazonosságát. Amit fontosnak tartunk külön hangsúlyozni (!) – azok számára is, akik kétségbe vonják, ill. tagadják, de legalábbis sietősen és bizonyítatlanul száműzni szeretnék a szlovákiai magyar irodalom és kultúra létét kifejező fogalmat –, mert ui. nem a kultúra szintje, illetve milyensége és más-sága az értékhatározó és fontos, hanem az ahhoz való viszonyulás és az azzal való azonosulás, amely ezáltal az egyénnek a csoportjával, a közösség tagjaival való identitását nyil-vánítja ki....S ez már nem csupán az irodalom jogos letéteményét látszik igazolni.

* * *

E kiválasztott néhány szempont is kellően kifejezésre juttatja, hogy az identitással össze-függő kérdések és tisztázandó problémák bonyolultak és összetettek. Ahhoz, hogy igaz-ságosak legyünk, csak nagy vonásokban lehet általánosabb érvényű megállapításokat tenni. Szinte mindig külön-külön, saját meghatározó jellegzetességük közegében szük-séges megvizsgálni és értelmezni az egyes etnikumokat, kisebbségi csoportokat, vagy éppen a legkisebb közösségeket és egyéneket. Példának okáért más és más problémák vetődhetnek fel az anyaországhoz tartozó regionális csoportokkal és ismét más kérdések és megállapítások kaphatnak hangsúlyt az idegen államban nemzeti kisebbségként élő csoportokkal kapcsolatban. A csoport- és egyéni identitásban jelentős szerepet kapnak a szokások, különösen a társadalmi élet szokásai, amelyekben az egyén és a közösség egy-máshoz való viszonya is kifejeződik. Ebben a kontextusban szükséges újból hangsúlyoz-ni, hogy — az utóbbi időben gyakran emlegetett vallásos hagyományok a kisebbségi lét megőrzésének alapjait képezik, mivel a kisebbségi identitás a vallási élet ritmusában újból és újból megerősödik és megújul.

A hagyományos magyar nemzeti stratégiának – hangsúlyozzák az utóbbi időben meggyőzően a nemzeti egység helyreállításának elkötelezettjei – a kisebbségi helyzet-

ben élő magyarság miatt kell kiegészülnie. A közép-európai régió és benne a magyarság európai uniós integrációja, amelynek az adott történelmi keretekben kell közvetetten elősegítenie a Kárpát-medencében kisebbségi sorsban élő magyarok nemzeti integrációját, fontos részét képezi ennek a stratégiának. Történészek és politikusok nem véletlenül utalnak egyre többször az önazonosság meghatározó szerepére és funkciójára, hangsúlyozva, hogy a közép-európai térséget valójában a regionális identitásoknak az újjáalakítása és intézményesítése által lehetne új keretek közé fogni. Amikor geopolitikai pozíciókra utalnak, akkor is a nemzetek és országok identitásának sajátosságaival támasztják alá gondolataikat, példának okáért, hogy Lengyelország identitását tulajdonképpen egy Németország és Oroszország közötti zóna sajátos helyzete szabja meg, Csehország pedig igazából egyszerűen háttal fordított a közép-európai régióknak, és nemhogy nem érdeklődik egy közép-európai regionális stratégia felépítése iránt, de erős euroszkeptícizmusa még az európai uniós gyakorlatot és példát is csak bizonyos távolságból szemléli. Ez a jelzés is azt sejteti, hogy fokozatosan átrajzolódik Közép-Európa térképe. A történelmi keretek széthullottak, a regionalitásnak azzal a szellemiségével és identitásával, amelynek formát az első világháború végéig tartó államalakulat adott – tetszik vagy kevésbé tetszik – reálisan nem lehet számítani. Az európai integrációs lehetőségekkel – ebben a kontextusban – a régió országai már nemcsak a szűkebb közép-európai térségben, hanem a több perspektívát jelentő, tágasabb európai térben próbálják megtalálni a saját helyüket. Mindennek ellenére – éppen az önazonosság természetes igényének tisztázásával – a közeli és távolabbi jövőben is reálisak lesznek a közép-európai stratégiai integrációs feladatok, különösképpen a kisebbségi magyar közösségek magyar nemzeti integrációjának megvalósítása érdekében.

A nemzeti identitás zavarai

A „*másság*” folyamatos és erősödő jelenléte a kisebbségi és idegen közegben jelentősen befolyásol(hat)ja az emberi és alkotói magatartást, mégpedig a tapasztalatok szerint két ellentétes irányban. Az egyik szélsőséges esetben a kisebbségbe került egyén – a halmozódó problémákat felszámolandó igyekezetében – megpróbál minél gyorsabban igazodni és – ennek megfelelően – asszimilálódni. Másik esetben, éppen ellenkezőleg, meg akarja őrizni azokat a sajátos vonásokat, amelyek megkülönböztetik a nagy átlagtól, s ezzel biztosítja veszélybe került nemzeti identitását. Persze ez utóbbi – nemzeti öntudattal is rendelkező – egyén és alkotó nincs, csak ezáltal, védve a nemzeti/nemzetiségi identitását zavaró tényezőktől, amelyek egyrészt a külső, a társadalmi-természeti változásokat és az időtávlatokat érintő kontextust jelentik. Másrészt a belső, a nemzeti érületet, az anyanyelv használatának és a vallás gyakorlásának sza-

badságát befolyásolják. A két csoportba szorított lehetőség azonban egyszerre, ugyanabban az időben és körülmények között is hathat a kisebbségi és idegen környezetben élő alkotóra. Egy 1986-ban megfogalmazott, nyugaton élő emigráns politológus véleményéből idézek: *„A mai nemzetiségeknek három fő veszéllyel kell számolniuk: a kétnyelvűséggel, a társadalmi mobilitással és – a múlt egyik maradványával, a többségi nemzet nacionalista túlkapásaival. A nemzetiségek nehezen boldogulnak az államnyelv ismerete nélkül, ugyanúgy, ahogy a kis nemzetek se jutnak messzire egy világnyelv nélkül. De a nemzetiségeknek még a kis nemzeteknél is jobban kell vigyázniuk, hogy egyidejűleg megőrizzék saját nyelvüket és kultúrájukat, identitásuk legfőbb hordozóit is.”*⁷²

Megítélésünk szerint az első két tényezőnek – a többnyelvűségnek és a fokozódó társadalmi mobilitásnak – a változó feltételek között bizonyítottan lehetnek pozitív hatásai is, a harmadikként említett többségi nemzeti nacionalizmus azonban, mint mindig, jelenünkben is, csak negatív hatásértékkel bír. Minél erősebb az országhatárokat és a nemzeti különbségeket összemósó együttműködés, Európában határozottabban jelentkeznek egy ellenkező irányú mozgás konkrét körvonalai is, amelyek az egyénit, a sajátosat és a nemzetit hangsúlyozzák. Ez utóbbi szinten, ha nem is minden esetben nemzetek, nemzeti kisebbségek és néptörédek, de legalábbis vidékek és régiók kezdeményezik különállásuk elismerését, fennmaradásuk biztosítása érdekében. Jellemző rájuk, hogy általában nem a meglévő állami keretből szeretnének kitorni és nem területek elcsatolásában keresik a megoldást (bár az aktuális politikában ilyen vélemények is elhangzanak), hanem a nyelv, a kultúra, a történelem és a hagyományok ápolásának szabadságában, a nemzeti szimbólumok tiszteletében, az emberi alapjogok és igények hivatalos elismerésében és támogatásában. E nemzeti kisebbségek és népcsoportok véleményeiben és érveléseiben visszatérő elem a nemzeti identitás megőrzésére való hivatkozás, s minden olyan dologért való küzdelem, ami az identitás útjában álló akadályok lebontását segíti elő. A nemzeti identitás zavarait előidéző tényezők közül itt és most csupán a legfontosabbakat emeljük ki (merítve a szakirodalomból is), azzal a céllal, hogy rámutassunk az utóbbi időben lezajló társadalmi és politikai változások okozta hangsúly-eltolódásokra. Ezek a következők:

- az életforma változása (a hagyományos emberi viszonyok és kapcsolatok megbontása, munkanélküliség, utazás a munka-lehetőség után);
- a (megszokott) múlt fizikai és szellemi felszámolása (a táj, a természet, az épületek, a szellemi hagyományok nem kímélése, melyek a továbbélés alapját jelentik, üzleti vállalkozások előtérbe kerülése);
- az új technológiák erőszakolt alkalmazása (a régi és az új érdekeinek összeütközése, komputerezáció);

Z. ANDRÁS Károly,
Nemzeti identitás,
in *Nyugati magyar*
esszéírók antológiá-
ja. Válogatta és szer-
kesztette Borbándi
Gyula, EPMSZ,
Bern, 1986, 18. o.

3 Miért él a magyar író külföldön fantomok között?
Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval, in *Jelen, múlt, jövő. Műhelybeszélgetések*, szerk. Horváth Lilla, Győr, 1988, 194.

- a művelődés új kontextusainak felerősödése (a többnyelvűség előtérbe kerülése, a nemzetközi kapcsolatok bővülése, az egyéni érdekek önző érvényesítése);
- a nemzeti történelem elhanyagolása (elhallgatása, elferdítése, manipulálása, a jelképek megsemmisítése, hamis propagandák gyártása);
- az emberi alapjogok megsértése (az anyanyelv, a vallás szabad használatának, a személyiség teljes kibontakozásának közvetett akadályozása, alacsonyabbrendűség kialakítása).

A nemzeti identitás természetes helyzetét, állapotát befolyásoló tényezők a vázolt kereten túl még kibővíthetők, hangsúlyok megváltoztatásával értelmezhetők, de szinte minden esetben a társadalmi és politikai változások eredményeként jönnek létre és terjed ki hatásuk. Ezeknek a változásoknak a szintjén generálódnak, illetve telítődnek pozitív vagy éppen negatív tartalommal a különböző egyének és népcsoportok közti viszonyok és kapcsolatok. A határon túli magyar irodalom egyik legjelentősebb írója, Cs. Szabó László, aki közel fél évszázadot élt és alkotott Angliában, írta le meggyőződéssel: „*A nyugaton élő magyar író szemérmesen tartózkodva ábrázolja a mai magyar életet, amelyből kiszakadt, és inkább azt igyekszik megragadni, amit maga körül lát, hiszen ezzel szélesíti a magyar irodalmat. Az én figuráim már rég nem Magyarországon élnek, halnak, szeretnek, szenvednek, hanem kint, de magyarok, mert nemcsak a nyelv, de a hátsó gondolat, végeredményképpen a végső vetület mindig magyar.*”³ Szinte tipizálható a jelenség és több más nemzet emigráns íróinak motívumaira is fel lehet benne ismerni. Azt is jelentheti mindez, hogy a külföldön és a határon túl élő és alkotó magyar íróknak is „*kapaszzkodóra*” van szüksége, a légtüres tér elkerülésére a gyökerekhez való ragaszkodást is az irodalmi hőseinek kiválasztásával hívja életre, s védi nemzeti identitásának kiválasztott formáját.

* * *

A téma kiegészítéseként kérdés formájában reagálhatunk a kisebbségi magyar irodalmak létét kétségbevonó megjegyzésekre: vajon nemzeti/nemzetiségi identitásavarnak tekinthető-e az a fajta vélemény, amely elismeri, hogy léteznek ugyan kisebbségi magyar kiadók, szerkesztőségek, irodalmi intézmények és a körjük csoportosuló alkotók (melyeket elismer kisebbségi nemzeti – erdélyi magyar, szlovákiai magyar – alkotóknak!), de a magyar nemzeti kisebbségi irodalmakról azt állítja, hogy nem léteznek. Az irodalmi fórumok, az alkotók és az irodalom ilyen mechanikusan merev kettéválasztása azontúl, hogy logikai bukfencként hat, nem respektálja az alkotó, a mű, az irodalmi élet és az irodalmi tudat összetevőinek funkcióit és természetes hatásait sem. Az ilyen és hasonló vélekedések, a múltat figyelembe nem vevő egyoldalúságok és ignorációk forrásaként egyértelműen és bizonyítottan a kisebbségi problematika iránti tuda-

tos vagy éppen tudattalan érzéketlenség (esetleg egyéb kimondatlan szándék, hamis identitásmaszk) húzódik meg, amely a műalkotás genezisének alkotói és (esetenként) helyfüggőségét, az intézményesítetttség fórumainak jelentőségét, valamint a történetiség és a hagyomány természetes elveit is tagadja.

A kisebbségi magyar alkotók elkerülhetetlenül vesznek részt kisebbségi közösségük sorsában és a művészet autonómiája első-sorban azt jelenti számukra, hogy a személyiség nem korlátozza saját művészi kifejezésének területét, hanem szuverénül szembesül az „emberlét” kérdéseivel. Ez akkor is érvényszerűen működött, amikor egy korszak a közelmúltban hamis irodalmi kánonokat erőltetett ideológiai alapon, s nyilván ezeket nem irodalmi és esztétikai szempontokra alapozta. Emiatt azonban – nyilvánvalóan – nem szabad kiiktatni az irodalomértelmezésből minden olyan motívumot és jelentésréteget, amelynek közösségi vetületei és értelmezési lehetőségei vannak.⁴

* * *

A közép-európai társadalmi és politikai változások következtében az utóbbi évtizedekben megváltozott az irodalom helyzete, szereptudata és identitása is. Megállapítható, hogy az irodalom, tágabb értelemben a kultúra, a politikai rendszerváltás után visszazerezte a hosszú évtizedeken nélkülözött autonómiáját, ugyanakkor nagyrészt elveszítette azt a közvetlen társadalmi, közéleti befolyását, amelyet függetlenségre törekvő és egyben kritikus szerepet és funkciót vállaló intézményként korábban magára vállalt.

Az irodalom politikai szerepvállalása tulajdonképpen fokozatosan feleslegessé vált, mivel ezt a szerepet átvállalták a politikai pártok és intézményeik, s az irodalmi élet szereplőinek is általános meggyőződésévé vált, hogy – a politikai pluralizmus garanciái mellett – az irodalom visszavonulhat az alkotói lét közegébe, s a közügyeket átengedheti az arra hivatottaknak. Az évek teltével azonban az is bebizonyosodik, hogy a válságokkal szembenező irodalom léte újabb közéleti szerepvállalásra kényszerül, mivel a közélet jelenünkben olyan eseményeket produkál, amelyeket maguk az írók sem hagyhatnak figyelmen kívül.

A mindent elárasztó politika, az eluralkodó politikai ellenségeskedés, akárcsak a társadalmat irányító amatőrizmus és a közvélemény rendszeres manipulálása állásfoglalásra kell hogy készítsék az írókat is, hogy számot vessenek ezekkel a negatív jelenségekkel, elítéljék azokat és szembeforduljanak velük. Az irodalom, a szellem emberei, mint a független értelmiség fontos alkotóeleme Közép-Európában is része kell hogy legyen a közélet intellektuális stratégiájának és helytállásának. Az értelmiségieket éppen a kiküzdött és elért autonómia kötelezi arra (mint a médiavilág hatékony szereplőit), hogy fellépjenek minden olyan törekvés ellen, amely a kultúra értékeinek széles körű nyilvánosságát és tisztaságát, a haladást veszélyeztetik és

4 A kisebbségi magyarság létügyeivel való szembesülés a kisebbségi magyar irodalmak felvállalt hagyományát jelenti, mely elől a kisebbségi írók, költők legjobbjai sohasem tértek ki. Szemléletünkben a nyelvi (anyanyelvi), az emberi és az erkölcsi tartalmak sohasem válnak külön, szótárukban és alkotásaikban a fogalmak feltételezik egymást. Így válhatnak a kisebbségi magyar nemzeti önismeret és öntudat alakításának letéteményeseivé. Az a kisebbségi magyar alkotó, aki ettől megfosztja magát, identitásának egyik fontos sajátosságát veszíti el.

károsítják. Külön szükséges kiemelni azokat a veszélyeket, amelyek a nacionalizmus, a gyűlölködés, az erőszak és az identitásválság jegyében és felhasználásával a Kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbségekre nézve jelentenek vissza-visszatérő fenyegetést. Ennek a szerepnek a felvállalásával lehetnek az írók a nemzeti és az európai kultúra értékeinek a védelmezői, az írástudók felelősségével pedig egy virtuális etikai kódex létrehozói, melynek segítségével az irodalomnak a morális jellegű közösségi szerepvállalását biztosítják. S tehetik ezt úgy, hogy távol maradnak ugyan a konkrét politikai küzdelmektől, a pártok és mozgalmak belső problémáitól és életétől, mert az irodalom akkor is az új (társadalmi és emberi) kultúrát építi és a társadalom demokratizmusát szolgálja, ha megmarad a saját művészeti és szakmai keretei között, s ha különböző műfajokban csak szükség esetén (!) emeli fel hangját az emberi és általános értékek védelmében. Erre pedig jelenünkben is szükség van...

Válogatott források

- A magyar irodalom története 1945–1975 IV. kötet. A határon túli magyar irodalom*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Az európai integráció. Tények és adatok*. A könyv az Europa Union Verlag (Bonn) kiadásában megjelent *Europa von A-Z: Taschenbuch der europäischen Integration*, szerk. Werner Weidenfeld és Wolfgang Wessels című kötet 5. és 6. kiadása alapján készült, Europa Institut Budapest, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.
- DUBA Gyula, *Európai magány*, Novellák, esszék, Madách, Bratislava, 1987.
- DIONÝZ DURIŠIN, *A nemzetiségi irodalom mint irodalomtörténeti egység* = Kontextus. Madách-műhely 1985, Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1985.
- FÁBRY Zoltán, *Hazánk, Európa. Válogatott tanulmányok*, szerk. Simon István, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- FÁBRY Zoltán *Összegyűjtött írásai* 1. kötet (1920–1925), Madách, Bratislava, 1980.
- FÓNOD Zoltán, *Megmozdult világban. Fábry Zoltán élete és munkássága*, Madách, Bratislava, 1987.
- FÜR Lajos, *Kisebbség és tudomány*, Magvető Kiadó, Budapest, 1989.
- Kell-e nekünk Közép-Európa? Századvég* (különszám), Budapest, 1989.
- Danilo Kiš, *Kételyek kora*, Fórum–Kalligram, Újvidék–Pozsony, 1994.
- KONRÁD György, *Európa köldökén*, Magvető, Budapest, 1990.
- Közép-Európa a kapuk előtt*, Savaria Univ. Pr., Szombathely, 2001.
- MÁLYUSZ Elemér szerk., *Erdély és népei*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- MÓDOS Péter, *Az Unió és Magyarország*, Beszélgetés Schöpflin György politológussal, Európai utas, 16. évf. 2005/1.
- POMOGÁTS Béla, *Negyedik Európa*, Gondolat, Budapest, 1992.
- POMOGÁTS Béla, *Kisebbségben és magyarságban*. Tanulmányok a szlovákiai magyar irodalomról, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1997.
- ÚJVÁRI Zoltán, *Gondolatok az identitás vizsgálatáról*, Debreceni Szemle, 14. évf. 2006/1.